

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІКИ**

ДРАНОВСЬКА Світлана Вікторівна

УДК 371.671(075.3)

**РОЗВИТОК ЗМІСТУ НАВЧАННЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ
В ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ШКОЛАХ
60-90-х рр. ХХ ст.**

13.00.02. – теорія та методика навчання
(історія та суспільствознавчі дисципліни)

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 2015

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Сумському державному педагогічному університеті імені А. С. Макаренка.

Науковий керівник:

доктор педагогічних наук, доцент
Бугрій Володимир Станіславович,
Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка,
завідувач кафедри історії України.

Офіційні опоненти:

доктор історичних наук, професор
Рубльов Олександр Сергійович,
Інституту історії України НАН України,
учений секретар.

кандидат педагогічних наук, доцент
Горбатюк Оксана Василівна,
Кам'янець-Подільський національний
університет імені Івана Огієнка,
доцент кафедри педагогіки дошкільної
початкової, середньої і вищої освіти та
управління навчальним закладом.

Захист відбудеться 13 травня 2015 року о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.452.03 в Інституті педагогіки НАПН України за адресою: 04053, м. Київ, вул. Артема, 52-Д.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Інституту педагогіки НАПН України за адресою: 04053, м. Київ, вул. Артема, 52-Д.

Автореферат розісланий 11 квітня 2015 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Т.І. Мацейків

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Входження України до загальноєвропейського простору, розвиток демократичної держави і формування нової освітньої парадигми потребують адекватних змін національної системи освіти, підвищення її якості, оновлення змісту і методів навчання.

У цьому контексті розвиток шкільної історичної освіти стає важливою ознакою трансформації суспільства, стимулюючи публічні дискусії та фахові обговорення щодо контрверсійних питань минулого. Для визначення тенденцій та шляхів подальшого розвитку особливого значення набуває глибокий та всебічний аналіз досвіду минулого. Очевидно, що сучасне реформування змісту історичної освіти не може бути здійснено без урахування досвіду минулого, його провідних ідей, що перевірені часом у навчальному процесі. Серед важливих питань чільне місце посідає зміст навчання історії України, що постійно оновлюється. Проблеми його побудови, відбору основного фактичного матеріалу, висвітлення і сприйняття минулого на основі співвідношення суб'єктивних оцінок із загальнолюдськими цінностями постійно знаходяться в центрі уваги як вчених, так і педагогів, батьків, громадськості. Це спонукає вчених-педагогів до глибокого вивчення і творчого осмислення позитивного навчально-виховного досвіду минулого, який не лише збагачує сучасну педагогіку новими фактами й теоретичними положеннями, але й робить можливим прогнозування її майбутнього розвитку. Теоретичні і практичні здобутки ХХ століття у навчанні історії України є важливим джерелом збагачення сучасної методичної теорії і практики.

Стан наукової розробки проблеми. Ретроспективний аналіз історико-педагогічної і методичної літератури засвідчив увагу вчених до питань розвитку змісту історичної освіти.

У 50–60-х рр. ХХ ст. проблему формування змісту історичної освіти в радянській школі висвітлювали Л. Бущик, М. Зінов'єв, О. Наулко, які сформулювали загальні характеристики структури і послідовності вивчення історичних курсів у загальноосвітній школі, розглядали зміни у викладанні історичних фактів і теоретичного матеріалу в контексті тогочасних політичних та соціокультурних процесів.

У 60–80-ті рр. цим питанням присвятили свої праці відомі методисти-історики О. Вагін, П. Гора, П. Лейбенгруб, І. Лернер, О. Стражев та ін., які досліджували теоретичні основи відбору і структурування змісту історичної освіти в загальноосвітніх школах, визначали основні принципи формування і реалізації змісту навчання історії в школі, характеризували підходи до розроблення і використання засобів і методів навчання.

Українські методисти 70–80-х рр. ХХ ст. М. Лисенко, Г. Підлуцький, П. Уховська та інші вперше приділили увагу змісту історії України як складової загального курсу історії СРСР, розкрили методичні шляхи його інтеграції у зміст навчання історії в радянській школі, обґрунтували склад його компонентів, основні ідеї, що мали бути донесені до учнів при вивченні цього матеріалу.

Серед сучасних науковців найбільш ґрунтовно питання формування та реалізації змісту історичної освіти в загальноосвітніх школах другої половини

XX ст. досліджені О. Пометун, у працях якої досить повно охарактеризовано стан шкільної історичної освіти досліджуваного періоду, зокрема і деякі аспекти навчання історії України в загальноосвітніх школах.

Цікавими з точки зору предмета нашого дослідження також є історико-методичні праці сучасних істориків методики К. Баханова, А. Приходько, М. Рапаєвої, Т. Самоплавської та ін., що висвітлюють тенденції і особливості розвитку компонентів змісту навчання історії України у XX ст. Окремі відомості щодо предмета нашого дослідження містяться в дослідженнях сучасних фахівців з методики навчання історії В. Власова, Н. Гупана, В. Комарова, Р. Пастушенко, Є. Смотрицького, Г. Фреймана.

Загальні історико-педагогічні підходи до питань розвитку змісту навчання в загальноосвітній школі другої половини XX ст. знаходимо в працях радянських дидактів Ю. Бабанського, М. Скаткіна та ін. і сучасних вітчизняних педагогів І. Підласого, Л. Пироженко, О. Сухомлинської, М. Фіцули та ін.

Проте, огляд джерел з проблеми дослідження свідчить про відсутність у методиці навчання історії досліджень розвитку змісту навчання історії України в загальноосвітніх школах 60–90-х рр. XX ст. як окремого феномену.

Тому важливість об'єктивного осмислення історичного досвіду навчання історії України у вітчизняній школі, потреба в реформуванні змісту освіти на основі творчого використання спадщини минулого та недостатня наукова розробленість проблеми зумовили своєчасність і актуальність обраної теми дисертаційного дослідження **«Розвиток змісту навчання історії України в загальноосвітніх школах 60–90-х рр. XX ст.»**.

Хронологічні межі дослідження охоплюють 1959–1996 рр. Нижня межа пов'язана з початком систематичного викладання в школах УРСР питань української історії, верхня – з інтенсивними процесами реформування шкільної історичної освіти за умов незалежності та початком у 1996 р. навчання «Історії України» як окремого предмета за державною програмою.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане на кафедрі педагогіки Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка згідно з тематичним планом «Методологічні, змістові та методичні інновації у професійно-педагогічній підготовці майбутніх учителів у контексті запровадження кредитно-модульної системи» (державний реєстраційний номер 0109U004948) та «Інноваційні підходи до управління якістю освіти» (державний реєстраційний номер 0113U004660).

Тема дисертації затверджена вченою радою Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (протокол № 22 від 10.12.2010 р.) та узгоджена в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 1 від 25.01.2011 р.).

Мета дослідження: дослідити зміни, визначити періоди, особливості та тенденції розвитку змісту навчання історії України в загальноосвітній школі 60–90-х рр. XX ст.

Мета дослідження зумовила постановку таких **завдань:**

- 1) з'ясувати теоретико-методичні засади дослідження питань розвитку змісту навчання історії України у визначених хронологічних межах;
- 2) систематизувати методичні погляди і підходи до відбору змісту та обсягу навчального матеріалу з історії України в загальноосвітній школі 60–90-х рр. ХХ ст.;
- 3) визначити історичні передумови, основні періоди і чинники розвитку досліджуваного феномену;
- 4) охарактеризувати особливості розвитку змісту навчання історії України в системі шкільної історичної освіти в кожному з визначених періодів.

Об'єкт дослідження: процес навчання історії в загальноосвітній школі України.

Предмет дослідження: зміст навчання історії України в системі шкільної історичної освіти 60–90-х рр. ХХ ст.

Методологічну основу дослідження становлять загальнотеоретичні й методологічні принципи наукового пізнання та діалектичного розуміння суті історико-педагогічного процесу; системний підхід до вивчення педагогічних явищ; філософські й педагогічні положення про єдність загальнолюдського й національного, зв'язок теорії і практики, історії та сучасності. Науковий пошук здійснювався на основі науково-педагогічних і методичних підходів, скерованих на вивчення складних історико-педагогічних об'єктів: системний і структурно-генетичний підходи дали змогу здійснити глибокий науковий аналіз процесів розвитку викладання історії в контексті соціальних, економічних та культурно-освітніх процесів, що відбувалися в Україні впродовж досліджуваного періоду.

Теоретичною основою дослідження стали концепції і ідеї вітчизняних дослідників методологічних проблем розвитку історико-педагогічної науки в Україні (Л. Березівська, Н. Гупан, Н. Дічек, В. Кремень, О. Сухомлинська); основні положення теорії змісту освіти (Ю. Бабанський, М. Богуславський, І. Волков, М. Данилов, Д. Ельконін, Л. Занков, В. Краєвський, В. Ледньов, І. Лернер, В. Оконь, О. Савченко, М. Скаткін, К. Сосницький та ін.), що ґрунтуються на здобутках радянської і сучасної вітчизняної педагогічної науки; вихідні положення сучасної методики шкільного навчання історії (К. Баханов, Є. Вяземський, Т. Ладиченко, О. Пометун, О. Стрелова, М. Студенікін та ін.).

Методи дослідження. Для досягнення зазначеної мети дослідження й розв'язання визначених завдань було використано сукупність узгоджених і взаємодоповнюючих методів дослідження, зокрема *теоретичних*:

- системно-структурний (для здійснення аналізу, синтезу, систематизації, узагальнення і класифікації друкованих джерел з досліджуваної проблеми);
- історико-генетичний (для розгляду процесу розвитку змісту й методики навчання історії України в динаміці, часовій послідовності, просторових межах, визначення передумов, періодизації);
- історико-ретроспективний (для визначення основних тенденцій розвитку змісту навчання історії України, чинників й організаційно-педагогічні засад цього процесу);

– порівняльно-зіставний (для зіставлення й порівняння виявлених фактів і явищ на основі аналізу навчальних планів, програм, підручників і посібників у різні періоди розвитку шкільної історичної освіти).

Джерельну базу дослідження складають оповідні (наукові, публіцистичні, історичні праці), дидактичні (підручники та посібники), документальні (постанови, укази та ін.), історіографічні джерела (аналітичні праці з висвітленням історико-педагогічного процесу), масові (педагогічні журнали, збірники наукових праць, інформаційні збірники), які стосуються проблеми нашого дослідження. Специфіка предмета дослідження потребувала, насамперед, аналізу наукових історико-педагогічних праць (монографій, статей, брошур), які є автентичними періодам, що вивчалися. Одним із принципів відбору джерел було місце видання: переважно опрацьовувались дослідження, які були опубліковані на території України.

Важливим джерелом були так звані дидактичні, під якими ми розуміємо підручники, посібники, навчальні програми з історії СРСР і УРСР, історії України.

У дослідженні також використані та опрацьовані матеріали дисертацій з історико-педагогічної та історико-методичної проблематики, що були захищені в Україні наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст.

Окрему групу склали архівні джерела. В їх фондах виявлено постанови й рішення місцевих органів управління освітою, інструктивно-методичні листи, протоколи засідань окружних методичних комітетів, загальношкільні звіти, державні та регіональні навчальні програми, методичні розробки вчителів, проектні плани, шкільна облікова документація, статистичні звіти, що характеризують розвиток історичної освіти в 60–90-х рр. ХХ ст.

Організація дослідження. Дослідження здійснювалось у три етапи протягом 2010–2014 рр.

На першому етапі (2010–2011 рр.) було визначено мету й завдання майбутньої роботи, здійснено теоретичний пошук з обраної проблематики, укладено бібліографію та проведено аналіз вітчизняної й зарубіжної філософської, історичної, педагогічної літератури.

На другому етапі (2011–2013 рр.) продовжувалося формування і розширення джерельної бази були виявлені, опрацьовані та проаналізовані архівні матеріали, підручники й посібники, публікації періодичної преси досліджуваного періоду.

На третьому етапі (2013–2014 рр.) завершено теоретичне осмислення, систематизацію й узагальнення напрацьованого матеріалу в контексті сучасних філософських та психолого-педагогічних концепцій, сформульовано висновки й узагальнення, здійснено літературне оформлення тексту й апробацію основних результатів дослідження.

Наукова новизна результатів дослідження полягає в тому, що

вперше на основі цілісного дослідження визначено три послідовні періоди розвитку змісту навчання історії України в загальноосвітніх школах у другій половині ХХ ст.: 1959–1965 рр.; 1965–1989 рр.; 1989–1996 рр., з'ясовано

соціально-культурні й загально-педагогічні передумови розвитку досліджуваного феномену.

У результаті системного аналізу навчальної літератури, навчальних планів, програм виявлено шляхи становлення і формування змісту історії України в системі шкільної історичної освіти, з'ясовано передумови й тенденції його трансформації у досліджуваних хронологічних межах.

Визначено специфіку викладання питань української історії в загальному курсі вітчизняної історії в різні роки, особливості діяльності окремих педагогів та шкіл у реалізації змісту навчання.

Удосконалено понятійний апарат досліджуваної проблеми, зокрема, тлумачення понять «зміст історичної освіти» та «структура змісту шкільної історичної освіти» в аутентичній методичній літературі.

Дістали подальшого розвитку положення методичної науки щодо реалізації змісту навчання історії в загальноосвітній школі другої половини ХХ ст. До наукового обігу залучено невідомі та маловідомі документи і матеріали, які характеризують основні напрямки розвитку змісту шкільної історичної освіти в Україні 60–90-х рр.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості використання положень і висновків дисертації для подальших досліджень, пов'язаних із розвитком шкільної історичної освіти України, у наукових розробках з історії педагогіки та методики викладання історії. Результати і висновки дисертаційного дослідження можуть бути використані у викладанні курсів методики навчання історії, педагогіки, історії України та спецкурсів для студентів історичних факультетів вищих навчальних педагогічних закладів, у системі перепідготовки вчителів історії, у практичній діяльності вчителів загальноосвітніх шкіл України.

Основні положення, результати і висновки дослідження впроваджені в навчальний процес вищих навчальних закладів України: Інституті історичної освіти НПУ імені М. П. Драгоманова (довідка № 1648 від 28.08.2013 р.), Сумському державному педагогічному університеті імені А. С. Макаренка (довідка № 1738 від 29.10.2013 р.), Департаменті освіти і науки України (довідка № 212-13-80-15 від 21.01.2015 р.).

Вірогідність та аргументованість результатів й основних висновків дослідження забезпечується методологічною і теоретичною обґрунтованістю його вихідних положень; широким використанням значної кількості джерел й архівних матеріалів; комплексним розглядом проблеми; застосуванням сучасних методів наукового дослідження, адекватних меті й завданням дослідження.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження доповідалися й обговорювалися на наукових і науково-практичних конференціях різного рівня:

міжнародних: «Інновації як чинник суспільного розвитку: теорія і практика» (Суми, 2012); «Історико-краєзнавчі дослідження: традиції та інновації» (Суми, 2013); «Культурологія в контексте гуманитарного знання» (Курск, 2013), «Освітні інновації: філософія, психологія, педагогіка» (Суми, 2014).

всеукраїнських: «Краєзнавство: науково-методичний та практичний аспекти» (Суми, 2011), «Актуальні питання методики викладання суспільних дисциплін в умовах розбудови сучасної школи» (Суми, 2011), «Єдність і взаємодія інтелектуального й емоційного аспектів у сучасному освітньому процесі» (Кривий Ріг, 2011), «Інноваційні освітньо-виховні стратегії в сучасному світі: змістовий та технологічний аспекти», (Суми, 2011), «Актуальні питання методики викладання суспільних та гуманітарних дисциплін в умовах розбудови сучасної школи» (Суми, 2013).

Публікації. Основні положення та результати дослідження були оприлюднені в 14 одноосібних публікаціях автора, 7 з яких – статті в наукових фахових виданнях України, 1 – в закордонному виданні, 6 – у матеріалах науко-практичних конференцій.

Обсяг і структура дисертації. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел додатків. Загальний обсяг дисертації становить 287 сторінок, із яких 173 – основного тексту, 94 сторінки додатків. Список використаних джерел охоплює 239 найменувань. Робота містить 5 таблиць, 2 рисунки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено його хронологічні межі, мету й завдання, об'єкт і предмет, охарактеризовано методи і етапи дослідження, розкрито наукову новизну і практичну значущість здобутих результатів, висвітлено дані щодо їх апробації й упровадження.

У першому розділі «**Теоретико-методичні основи дослідження**» проаналізовано стан вивчення проблеми в методичній, психолого-педагогічній літературі, з'ясовано особливості формування змісту шкільної історичної освіти, обґрунтовано періодизацію розвитку змісту навчання історії України в другій половині ХХ ст.

Теоретичний аналіз проблеми свідчить, що в процесі реформування шкільної освіти протягом другої половини ХХ ст. відбувався пошук оптимальних моделей структури і змісту шкільної історичної освіти у відповідності до змін у суспільному житті та системі освіти.

Основою трансформацій змісту навчання на різних етапах розвитку вітчизняної освіти слугували теоретичні положення щодо сутності цього поняття і його структури, які теж поступово змінювались. Причому кожний етап розвитку суспільства висував нові вимоги до змісту шкільної освіти. Вже у 70-х рр. ХХ ст. зміст навчання трактувався як певна складна сукупність знань, навичок і вмінь, досвіду творчої діяльності та емоційно-вольового відношення, засвоєння якого забезпечить формування всебічно розвиненої особистості, яка буде підготовлена до відтворення (збереження) і розвитку матеріальної і духовної культури суспільства. У 90-ті рр. це поняття було розширено і трактувалося як система наукових знань про природу, суспільство, людське мислення, практичних вмінь і навичок та способів діяльності, досвіду творчої діяльності, світоглядних, моральних, естетичних ідей та відповідної поведінки, якими повинен оволодіти учень у процесі навчання. Сучасне розуміння змісту

шкільної освіти передбачає відображення в ньому таких елементів: 1) система знань про природу, суспільство, техніку і т. п.; 2) система загальних інтелектуальних та практичних навичок і умінь; 3) досвід творчої діяльності; 4) досвід емоційно-ціннісного ставлення людини до навколишньої дійсності, користування системою цінностей суспільства.

Проведені дослідження показують, що, на думку методистів-істориків, зміст шкільної історичної освіти, має свою специфіку, що пов'язана із особливостями історичної науки. Вже у 50–60-х рр. ХХ ст. у методиці історії було вперше визнано, що зміст шкільної історичної освіти неоднорідний – він містить факти і теорію (історичні поняття і закономірності). Приблизно в ці часи були висловлені й інші важливі ідеї: історичний матеріал не залишається незмінним, адже зміни в суспільстві, міжнародній обстановці, нові факти політичного життя змушують по-новому підходити до програмного матеріалу; необхідним є відбір історичного матеріалу, який вивчатиметься в школі за певними критеріями.

На думку методистів 80-х рр., зміст шкільної історичної освіти складала факти, поняття, вміння учнів, міжпредметні зв'язки. У середині 90-х рр. зміст історичної освіти трактувався як система фактів, теоретичних положень, висновків і узагальнень або як головні факти (подія, явище, процес); хронологічні, локальні, причинно-наслідкові зв'язки між ними; основні поняття, категорії; провідні тенденції історичного процесу.

Сучасні вчені вважають, що зміст шкільної історичної освіти є сукупністю змісту всіх курсів історії, що вивчаються в середніх загальноосвітніх навчальних закладах. Під поняттям «*зміст шкільної історичної освіти*» розуміють певну систему історичної інформації, яка засвоюється учнями у вигляді історичних знань, умінь і навичок, в яких особистість опановує вже відомі способи діяльності, досвід творчої пізнавальної діяльності в розв'язанні проблем, що вирішувалися людством у минулому, емоційно-ціннісний досвід ставлення до світу, до людей, до себе, нагромаджений у минулому.

Цей зміст має формуватися на основі відбору фактів і понять історичної науки та структурування навчального матеріалу у відповідності до цілей і завдань навчання історії в школі. Методична наука визначає принципи й критерії такого відбору та структурування. Як правило, до вивчення в шкільних історичних курсах відбираються основні факти, найважливіші події та явища вітчизняної й всесвітньої історії, відповідні теоретичні поняття та ідеї, способи історичного пізнання та аналізу та ін.

Зміст навчання з часом змінюється і розвивається. Під *розвитком змісту шкільної історичної освіти* як базовим, вихідним поняттям нашого дослідження розуміємо зміни у фактичному та теоретичному навчальному матеріалі (зменшення чи збільшення кількості, заміну одних фактів чи елементів теорії, способів діяльності іншими тощо), що відбуваються під впливом зовнішніх та внутрішніх чинників на тому чи іншому етапі розвитку самої системи шкільної історичної освіти.

Проведений теоретичний аналіз дозволив сформулювати вихідні позиції дослідження питань розвитку змісту шкільного курсу історії України у

досліджуваний період, на яких має базуватися розгляд масиву аутентичних джерел. Серед них:

- відображення в змісті загальної мети і завдань навчання історії, актуальних для того чи іншого періоду;
- методологія (парадигма) навчання: знаннєва чи діяльнісна (інша) – та її відображення у змісті;
- наявність і зміст курсів, що синхронно вивчаються як складові предмета «історія»;
- структурування змісту за роками навчання, послідовність вивчення;
- принципи відбору змісту окремих курсів і предмета в цілому, ідеологічна спрямованість навчання;
- структура та співвідношення фактів і теорії у навчальних курсах, зокрема, поєднання політичної, соціально-економічної й культурної складових.

Зміст історичної освіти в загальноосвітній школі реалізується у вигляді шкільних навчальних планів, програм, підручників, навчальних і методичних посібників, які складають джерельну базу нашого дослідження. Очевидно, що вивчення питань розвитку шкільної історичної освіти може здійснюватися лише шляхом комплексного аналізу всіх вище названих документів і джерел.

Питання розвитку змісту шкільної історичної освіти, зокрема в Україні, відображені певною сукупністю історичних, історико-методичних та історико-педагогічних праць, що складають історіографію проблеми в досліджуваний період. Увага вчених, які досліджували питання змісту шкільної історичної освіти у різні часи, зосереджувалась навколо питань ролі і місця історичної освіти в загальній системі освіти, з'ясування особливостей і характерних рис шкільної історичної освіти в різні часи, виховного потенціалу історії як предмета, власне питань формування навчального історичного змісту (критерії його відбору, підходу до структури викладу у програмі тощо).

Проведені дослідження дозволили визначити особливості розвитку змісту шкільної історичної освіти за радянської епохи з 1917–1920 до кінця 50-х рр. – у період, що передував хронологічним межам нашого дослідження. Зокрема з'ясовано, що його становлення розпочалося безпосередньо після більшовицького перевороту 1917 р. У 20-х рр. відбулася заміна історії як навчального предмета курсом суспільствознавства, у рамках якого викладалися окремі елементи історії з новим відбором фактів і їх висвітленням з позицій марксистської історичної науки. Його завданням було послідовно ілюструвати зміни в устрої суспільного життя, починаючи від первіснообщинного суспільства до соціалістичної революції. Наступним кроком стала повна ліквідація предметної системи викладання в комплексних програмах. Історичний матеріал стали вивчати під час вивчення комплексних тем. Історія як предмет викладання перетворилася на розрізнені історичні фрагменти.

З початку 30-х до кінця 50-х рр. відбулося відновлення історії як самостійного предмета навчання в школі, та його становлення на базі «марксистсько-ленінської історичної науки», як знаряддя виховання радянської людини. Викладання історії в середній школі було побудоване за принципом лінійності з урахуванням вікових особливостей школярів. Вивчалася історія

СРСР, а не історія народів СРСР. Відбір невеликого обсягу матеріалу з української історії, що подавався в курсі історії СРСР, здійснювався під жорстким ідеологічним контролем з боку відповідних органів комуністичної партії і радянського уряду. Характерними були надзвичайна ідеологізація і політизація, що відображалось у постійному акцентуванні тих чи інших сюжетів на догоду політичним тенденціям, збільшенням часу на вивчення творів «класиків» марксизму-ленінізму, яскраво вираженому класово-пролетарському підході до добору та оцінки суспільних явищ, явному перебільшенні ролі Й. Сталіна, поступовому зростанні кількості матеріалів про роль комуністичної партії в історії СРСР і світовій історії, значенні СРСР в історії людства. Суспільні процеси і явища подавались школярам у вигляді готових схем і оцінок, які не підлягали змінам і критиці. Отже, вже у часи, що передували досліджуваному нами періоду, стали очевидними всі проблеми радянської шкільної сторічної освіти, зокрема її змісту.

Розвиток досліджуваного феномену має бути представлений в певній динаміці, що на думку вчених потребує розробки його періодизації як процедури поділу історико-педагогічних реалій. Така розробка передбачає виділення певних одиниць історичного часу – періодів та етапів, які відрізняються особливостями перебігу історико-педагогічних процесів. Для з'ясування хронологічних одиниць періодизації розвитку досліджуваного феномену в процесі дослідження було визначено чинники, які безпосередньо впливали на розвиток змісту навчання історії України в загальноосвітніх школах 60–90-х рр. ХХ ст. До них відносяться:

- соціально-політичні, серед яких: лібералізація політичного режиму в державі після ХХ з'їзду КПРС, зміни в зовнішній та внутрішній політиці СРСР, зокрема «холодна війна» між СРСР і США, збереження командно-адміністративної системи управління країною, згорання процесу демократизації у другій половині 60-х – першій половині 80-х рр., ідеологізація та централізація влади під час керівництва країною Л. І. Брежнєвим, демократичні перетворення в українському суспільстві, пов'язані із отримання нашою державою незалежності;
- законодавчо-правові, що визначаються тогочасними нормативно-правовими актами в правовому полі освітньої галузі;
- культурні, духовно-ідеологічні, пов'язані із станом культури в державі, духовно-моральними цінностями суспільства, ігноруванням потреб розвитку української мови і культури, русифікацією;
- освітньо-педагогічні, які характеризували зміни в програмах, підручниках, методичних посібниках загальноосвітніх шкіл.

Аналіз джерел дозволив запропонувати періодизацію досліджуваного феномену, визначивши 3 періоди. I період (1959–1965 рр.) – початок формування змісту навчання історії України в рамках курсу історії СРСР, що викладався трьома концентрами. II період (1965–1985-1987 рр.), в якому виділяємо два етапи: I етап – друга половина 60-х рр. – перша половина 70-х рр.: повернення до лінійної структури викладання історії в школі та поява відповідних нових планів, програм і підручників, розширення матеріалу з історії

України; II етап – друга половина 70-х – перша половина 80-х рр.: посилена ідеологізація та політизація змісту історичної освіти, згортання вивчення історії республіки. III період (1988–1996 рр.) – період поступового оформлення окремого курсу історії України в системі шкільної історичної освіти.

У другому розділі: «**Трансформація змісту навчання історії України в 60–90-х рр. XX ст.**», висвітлено особливості формування змісту навчання історії України в школах УРСР наприкінці 50-х – на початку 60-х рр., охарактеризовано зміни в змісті історії УРСР у рамках курсу історії СРСР у 60–80-ті рр., проаналізовано процес перетворення історії України в окремий самостійний курс у 1989–1996 рр.

Аналіз джерел з проблеми засвідчує, що наприкінці 1959 р. у рамках реформи освіти було введено нову структуру історичної освіти, засновану на концентричній побудові курсу історії СРСР з трьох частин: епізодичні розповіді, елементарний курс, систематичний курс. Причому у всіх концентрах найбільш докладно вивчалася історія радянського періоду. У другому та третьому концентрах викладалась історія України, у 7–8 класі в обсязі 35 год., у 9–11 класах – 17 год. Відповідно до цього у 1960–1962 рр. у програми шкіл України включались фрагменти української історії в хронологічній послідовності, але самостійної програми так і не було складено. Питання історії України розміщувались у тексті програм після розгляду синхронних подій російської історії. Очевидно, що така структура викладання матеріалу мала на меті підкреслити «нерозривну єдність» народів СРСР.

Ідеологічно навчальний матеріал було спрямовано на висвітлення української історії під кутом зору віковичного прагнення України до возз'єднання з Росією. Достатньо детально в програмі була представлена антифеодальна і революційна боротьба українського народу. Усе, що безпосередньо не допомагало досягненню окресленої мети вважалося зайвим. Так, у програмі зовсім не висвітлювались політика московського царства по відношенню до України після Переяславської Ради і період Руїни, так само як і антиукраїнська політика Петра I. Виключений був з історії період I. Мазепи. Не передбачалось висвітлення питань становлення українського національного руху протягом XIX–XX ст. Розвиток подій в Україні в 1917–1920-х рр. було фальсифіковано і представлено з позиції більшовицької історії. Об'єктивне подання фактів вважалося залишками буржуазних поглядів, некритичною оцінкою реакційної буржуазної науки, відхиленням від марксизму-ленінізму у розумінні і поясненні історії суспільства в середній школі проти, яких боролась радянська історична наука.

До позитивних тенденцій у розвитку змісту шкільної історичної освіти на початку 60-х рр. можна вважати органічне включення в навчальний матеріал елементарного курсу історії СРСР і УРСР у восьмирічній школі краєзнавчого матеріалу.

Важливим надбанням цього періоду стала також орієнтація змісту навчання на формування не лише знань, а й умінь і способів діяльності учнів, наприклад, роботи з підручником та іншою навчальною літературою, з історичною картою, складання планів, підготовки повідомлень тощо.

З 1962–1963 н.р. для вивчення історії Української РСР в нашій республіці було вперше розроблено і видано окремих підручник для 7–8 класів. Зрозуміло, що в ньому відображалась вищезгадана концепція змісту, що відповідала програмі. Одночасно із підручником з'явилися перші публікації, пов'язані із викладанням історії України, де визначався приблизний обсяг і зміст знань учнів, а також давалися деякі методичні рекомендації щодо організації навчання.

Проведені дослідження показали, що наступні зміни в змісті навчання історії та структурі шкільної історичної освіти відбувались у зв'язку із зворотнім переходом від одинадцятирічної школи до десятирічної у середині 60-х рр. Побудова змісту історичних курсів по класах знову стала лінійно–хронологічною. Історія СРСР, а отже і УРСР вивчалася тепер не двічі (концентрично), а один раз у хронологічній послідовності.

Посилилось ідеологічне навантаження курсів: зменшилась кількість конкретних фактів. Вони замінялись поясненнями марксистських закономірностей розвитку суспільства задля формування в учнів в процесі вивчення історії розуміння розвитку суспільства з комуністичних позицій, їх комуністичного виховання. Разом з тим, значно виросла питома вага курсів, які висвітлювали історію ХХ ст. Було збільшено кількість матеріалу, який розкривав закономірності та історичне значення перемоги більшовицької революції 1917 р., проблеми побудови соціалізму і комунізму в СРСР, підсумки розвитку СРСР за 50 рр.

Як і раніше, історія УРСР вивчалася у курсі історії СРСР, починаючи з 7-го класу. Курс історії України в програмах 1966–1967 н.р. було дещо розширено за рахунок внесення матеріалу у дореволюційну історію. Основним і незмінним завданням всього курсу української історії було розкривати єдність походження російського, українського і білоруського народів, показувати спільну боротьбу народів проти гноблення загарбників, багатовікову дружбу українського, російського і інших народів нашої Батьківщини.

В залежності від значення та обсягу матеріалу питання з історії УРСР в загальному курсі історії СРСР вивчалися:

- у вигляді окремих фрагментів, як логічне доповнення до близьких по змісту тем основного курсу;
- на спеціально відведених уроках, синхронно із відповідним загальноісторичним матеріалом;
- на декількох тематично пов'язаних уроках, які слідуєть один за одним.

Такі шляхи включення історичного матеріалу з історії УРСР в загальний курс історії, розроблені українськими методистами, оптимізували зміст історичного матеріалу. В результаті, у вчителів з'являлась можливість формулювати певну цілісність знань учнів – об'єднати у свідомості школярів в єдину історичну картину факти і події із історії республіки, засвоєні під час вивчення різних періодів історії СРСР.

У другій половині 60-х рр. зміст навчання історії України в загальноосвітніх школах доповнювало запровадження факультативних занять і активна позакласна робота, яка включала: діяльність гуртків, відкриття музеїв та куточків, екскурсії та експедиції.

У другій половині 1970-х рр. розвиток змісту навчання історії в школах України гальмувався наростаючою ідеологізацією і політизацією змісту шкільних історичних курсів. Мета навчання надавала перевагу вирішенню виховних завдань, серед яких традиційно провідне місце належало комуністичному світогляду, глибоким ідейним переконанням, радянському патріотизму і пролетарському інтернаціоналізму, відданості справі партії, непримиримості до буржуазної ідеології.

У програмах початку 80-х рр. вивчення історії союзної республіки продовжувалось на базі загального курсу історії СРСР і в тісному зв'язку з ним, паралельно з відповідними темами курсу історії СРСР на спеціальних уроках і у вигляді окремих уроків. Зміни у змісті програм були незначні, основна їх тенденція – скорочення фактичного матеріалу, схематизація історичного процесу. У результаті, з програми знову зникли імена українських діячів культури, героїв визвольної війни, навіть керівників селянських повстань. Знову були виключені руйнування Запорізької Січі 1775 р. та інші факти, які дискредитували політику Російської держави.

У дисертації визначено, що лише з 1988–1989 рр. у змісті шкільних програм з історії почали відображатись зміни, які відбувалися в політичній системі СРСР, зокрема в зв'язку з переходом до так званого «нового мислення», політики «демократії і гласності», що проводилась М. Горбачовим. Наприкінці 80-х рр. посилювався інтерес вчителів і учнів до національної історії. Завдання викладання історії УРСР, як і інших шкільних курсів історії, визначалися політикою перебудови. Кардинальні зміни, які відбувалися в нашій державі, змінювали уявлення і про історичне минуле нашого народу. Йшов складний процес відмови від догматизму, стереотипів, що були у свідомості кількох поколінь радянських людей. Робилися спроби відійти від звичних класово-партійних поглядів на зміст. Згідно нової концепції шкільної історичної освіти в Україні, основним курсом стала вітчизняна історія. Курс історії України виокремився в самостійний навчальний предмет, але його зміст лише формувался, постійно змінюючись і доповнюючись.

Починаючи з 1989–1990 н.р. у школах Української РСР, історія України почала вивчатися як самостійний курс. Проте, як і раніше, вона викладалась паралельно із загальним курсом історії СРСР і в тісному зв'язку з ним. Для подолання дублювання частин матеріалу, а також для того, щоб забезпечити краще розуміння учнями суті історичного процесу, учителям рекомендувалось найважливіші події вивчати в курсах історії СРСР і УРСР, нової і новітньої історії на об'єднаних уроках

Лише у 1992 р. Міністерством освіти України був запропонований проект програми з історії України, складений з урахуванням нової структури шкільної історичної освіти. За цією структурою у школах України передбачалось вивчення двох самостійних курсів історії – всесвітня історія та історія України, які вивчалися паралельно за лінійним принципом. Проект запропонованої програми передбачав вивчення історії України з найдавніших часів до наших днів у 7–11 класах. На відміну від попередніх років, у програмі було здійснене перегрупування навчального матеріалу, визначено новий порядок його вивчення

у різних класах. У 1996–1997 н.р. розпочалося викладання за новою програмою та структурою самостійного курсу «Історія України». Курс «Історія України» вперше став повноцінним самостійним компонентом загальної шкільної освіти. У ньому поступово збільшувалася кількість тем, які глибше та детальніше розкривали історію України. Збагачувався програмовий матеріал і за рахунок введення у програму краєзнавчих уроків та міжпредметних зв'язків та посилено увагу до питань культури, соціального та політичного життя. Змінювалась як структура, так і змістове наповнення окремих тем. Проте у змінах, що відбувалися у змісті історії України в школі значною мірою відбивалися суперечності українського суспільства, що переживало перехідний період свого розвитку.

ВИСНОВКИ

Теоретичні розвідки та узагальнення результатів проведеного дослідження дали підстави для таких висновків.

1. Сучасна педагогічна наука розглядає зміст шкільної історичної освіти як складну систему історичної інформації, яка засвоюється учнями у вигляді історичних знань, умінь і навичок, в яких особистість опановує вже відомі способи діяльності, досвід творчої пізнавальної діяльності у розв'язанні проблем, що вирішувалися людством у минулому, емоційно-ціннісний досвід ставлення до світу, до людей, до себе, нагромаджений у минулому. Структуру історичного змісту складають система фактів минулого (події, явища, процеси); хронологічні, локальні, причинно-наслідкові зв'язки між ними; основні поняття, категорії; провідні тенденції історичного процесу.

Під розвитком змісту шкільної історичної освіти як базовим, вихідним поняттям нашого дослідження розуміємо зміни у фактичному та теоретичному навчальному матеріалі (зменшення чи збільшення кількості, заміну одних фактів чи елементів теорії, способів діяльності іншими тощо), що відбуваються під впливом зовнішніх та внутрішніх чинників на тому чи іншому етапі розвитку самої системи шкільної історичної освіти.

Джерельну базу дослідження змісту історичної освіти в загальноосвітній школі складають шкільні навчальні плани, програми, підручники, навчальні і методичні посібники, нормативні документи щодо врегулювання освіти досліджуваного періоду, тогочасна і сучасна література з історії і теорії розвитку змісту навчання, архівні матеріали. Вивчення питань розвитку шкільної історичної освіти може здійснюватися лише шляхом комплексного аналізу всього масиву джерел.

2. Зміст шкільної історичної освіти того чи іншого періоду формується на основі відбору авторами програм і підручників фактів і понять історичної науки та структурування навчального матеріалу у відповідності до цілей і завдань навчання історії в школі. Методична наука визначає принципи та критерії такого відбору та структурування. Відбору підлягають основні факти, найважливіші події, явища і процеси вітчизняної та всесвітньої історії, відповідні теоретичні поняття та ідеї, способи історичного пізнання та аналізу та ін.

Узагальнення даних методичної науки щодо критеріїв відбору та підходів до структурування змісту навчального історичного змісту дозволило сформулювати вихідні позиції дослідження питань розвитку змісту шкільного курсу історії України у досліджуваній період, на яких має базуватися розгляд масиву аутентичних джерел. Серед них:

- відображення у змісті загальної мети і завдань навчання історії, актуальних для того чи іншого періоду;
- методологія (парадигма) навчання: знаннєва чи діяльнісна (інша) – та її відображення у змісті;
- наявність і зміст курсів, що синхронно вивчаються як складові предмета «історія»;
- структурування змісту за роками навчання, послідовність вивчення;
- принципи відбору змісту окремих курсів і предмета в цілому, ідеологічна спрямованість навчання;
- структура і співвідношення фактів і теорії у навчальних курсах, зокрема, поєднання політичної, соціально-економічної та культурної складових.

3. Зміст шкільної історичної освіти почав формуватися безпосередньо у процесі радянзації України. У 20-х рр. історія України існувала лише у вигляді окремих фрагментів в рамках курсу суспільствознавства або комплексних програм та краєзнавчого матеріалу, з яким учні знайомились під час самостійної роботи, зокрема проектної. З початку 30-х до кінця 50-х рр. історію як самостійний предмет навчання в школі було відновлено. Відбір невеликого обсягу матеріалу з української історії, що подавався в курсі історії СРСР, здійснювався під жорстким ідеологічним контролем з боку відповідних органів комуністичної партії і радянського уряду. Характерними була надзвичайна ідеологізація і політизація, подання школярам суспільних процесів і явищ у вигляді готових схем і оцінок. Саме у ці роки стали очевидними всі проблеми радянської шкільної історичної освіти, зокрема її змісту, що були передумовами розвитку досліджуваного феномену в 60–90-х рр.

Чинниками, які безпосередньо впливали на розвиток змісту навчання історії України в загальноосвітніх школах 60–90-х рр. ХХ ст. стали: соціально-політичні, законодавчо-правові та освітньо-педагогічні.

4. У розвитку досліджуваного феномену виокремлюються три періоди:

I період (1959–1965 рр.) – початок формування змісту навчання історії України в рамках курсу історії СРСР, що викладався трьома концентрами;

II період (1965–1987 рр.), в якому виділяємо два етапи: I етап – друга половина 60-х рр. – перша половина 70-х рр.: повернення до лінійної структури викладання історії в школі та поява відповідних нових планів, програм і підручників, розширення матеріалу з історії України; II етап – друга половина 70-х – перша половина 80-х рр.: посилені ідеологізація та політизація змісту історичної освіти, згортання вивчення історії республіки;

III період (1988–1996 рр.) – період поступового оформлення окремого курсу «Історія України» в системі шкільної історичної освіти.

5. Особливостями формування змісту навчання історії України в школах УРСР наприкінці 50-х – на початку 60-х рр. було її вивчення у вигляді окремих

фрагментів, які включались у хронологічній послідовності в курс історії СРСР. Самостійної програми з української історії не було. Ідеологічно навчальний матеріал було спрямовано на висвітлення української історії під кутом зору віковичного прагнення України до возз'єднання з Росією. Всі факти, що суперечили цій ідеї у зміст програми не потрапляли. До позитивних тенденцій у розвитку змісту шкільної історичної освіти цього періоду можна віднести включення в навчальний матеріал краєзнавчого матеріалу та орієнтацію змісту навчання на формування не лише знань, а й умінь і способів діяльності учнів.

6. У другому періоді (1965–1987 рр.) побудова змісту історичних курсів по класах знов стала лінійно–хронологічною. Як і раніше, історія УРСР вивчалась у курсі історії СРСР, починаючи з 7-го класу. Основним і незмінним завданням всього курсу української історії залишалось розкриття єдності походження російського, українського і білоруського народів, показ спільної боротьби народів проти гноблення загарбників, багатовікову дружбу українського, російського і інших народів нашої Батьківщини. Українські методисти намагались об'єднати у свідомості школярів факти і події із історії республіки, засвоєні під час вивчення різних періодів історії СРСР в єдину історичну картину шляхом визначення спеціальних підходів до включення відповідних фрагментів у зміст історії СРСР. Зміст навчання історії України в загальноосвітніх школах доповнювало запровадження факультативних занять і активна позакласна робота, яка включала: діяльність гуртків, відкриття музеїв та куточків, екскурсії та експедиції.

У 70–80 рр. вивчення історії союзної республіки продовжувалось на базі загального курсу історії СРСР, проте помітними були тенденції на скорочення фактичного матеріалу, схематизацію і догматизацію розуміння історичного процесу. З програми зникали імена українських діячів культури, героїв визвольної війни, навіть керівників селянських повстань. Знову були виключені руйнування Запорізької Січі 1775 р. та інші факти, які дискредитували політику Російської держави.

7. У третьому періоді (1988–1996 рр.) розпочинається процес поступового перетворення історії України в окремих самостійний курс. З 1988–1989 рр. у змісті шкільних програм з історії почали відображатись зміни, які відбувалися в політичній системі СРСР, проте викладання історії України продовжувалось у курсі історії СРСР. Після проголошення незалежності України у 1992 р. був запропонований проект шкільної навчальної програми з історії, де передбачалось вивчення двох самостійних курсів історії – всесвітня історія та історія України, які вивчалися паралельно за лінійним принципом. З 1996–1997 н.р. курс «Історія України» вперше став повноцінним самостійним компонентом загальної шкільної освіти. Однак це був лише початок складного і суперечливого шляху відпрацювання його змісту, який продовжується і сьогодні.

Виконане дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми, зокрема подальшого вивчення потребують питання розвитку змісту історії України як шкільного предмета за часів незалежної України, реалізації змісту навчання у сучасних засобах навчання та методиці уроку історії, питання формування і

становлення змісту курсів всесвітньої історії на різних етапах розвитку вітчизняної школи.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті в наукових фахових виданнях України

1. Драновська С. В. Історична освіта в ЗНЗ у ХХІ ст.: досвід та перспективи розвитку [Текст] / С. В. Драновська // Педагогічний альманах: зб. наук. праць / редкол. В. В. Кузьменко (голова) та ін. – Херсон РІПО, 2010. – Випуск 7. – С. 51–55.
2. Драновська С. В. Відображення проблем змісту навчання історії у науково-методичній думці 60-х років ХХ ст. [Текст] / С. В. Драновська // Теоретичні питання культури, освіти та виховання: зб. наук. праць. Випуск 44 / За заг. редакцією проф. О. В. Матвієнко, укладач – доц. В. В. Кудіна – К.: Вид. центр КНЛУ, 2011. – С. 118–121.
3. Драновська С. В. Вивчення фактичного матеріалу у шкільному курсі історії України (60-х–поч. 90 рр. ХХ ст.) [Текст] / С. В. Драновська // Гуманізація навчально-виховного процесу: зб. наук. праць / [За заг. ред. проф. В. І. Сипченка]. – Вип. LVIII. – Ч. I. – Слов'янськ: СДПУ, 2011. – С. 125–131.
4. Драновська С. В. Історія рідного краю як засіб підвищення інтересу учнів до історії України (1960–поч. 1990 рр. ХХ ст.) [Текст] / С. В. Драновська // Педагогіка вищої та середньої школи: зб. наук. праць. Випуск 33 / За редакцією доктора пед. наук, проф. З. П. Бакум – КДПУ. – 2011. – С. 307–312.
5. Драновська С. В. Особливості формування виховного потенціалу на уроках історії України у 60–80-х роках ХХ ст. [Текст] / С. В. Драновська // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології: наук. журнал. – № 8 / За редакцією доктора пед. наук, проф. А. А. Сбруєвої – СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2012. – С. 25–33.
6. Драновська С. В. Формування пізнавальних умінь учнів у процесі навчання історії України у загальноосвітніх школах в 60–90 рр. ХХ ст. [Текст] / С. В. Драновська // Педагогічна освіта: теорія і практика: зб. наук. праць. Випуск 12. – Кам'янець–Подільський: Видавець ПП Зволейко Д. Г., 2012. – С. 48–52.
7. Драновська С. В. Історія України у змісті шкільних програм з історії (кінець 50–70-х рр. ХХ ст.) [Текст] / С. В. Драновська // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи: зб. наук. праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини / [ред. кол.: Н. С. Побірченко (гол. ред.) та інші]. Умань: ФОП Жовтий О. О., 2013. – Випуск 45. – С. 209–215.

Статті в наукових періодичних виданнях інших держав із напрямку, з якого підготовлено дисертацію

8. Драновская С. В. Отображение проблем содержания обучения истории в научно-методической мысли 60–90-х гг. ХХ в. [Текст] / С. В. Драновская //

Культурологія в контексте гуманітарного знання: в 3 ч. Ч.1 / под ред. Г. А. Салтык – Курск: Курск. гос. ун-т, 2013. – С. 215–224.

Праці, які додатково висвітлюють результати дисертації

9. Драновська С. В. Історія рідного краю як засіб підвищення інтересу учнів до історії України (60–90-х рр. ХХ ст.) [Текст] / С. В. Драновська // Краєзнавство: науково-методичний та практичний аспекти: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. (Суми, 15–16 червня 2011 р.) / Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти. – Суми РВВ СОІППО, 2011. – С. 44–46.
10. Драновська С. В. Самостійна робота учнів у процесі навчання історії України (60–80 рр. ХХ ст.) [Текст] / С. В. Драновська // Теорія та методика навчання суспільних дисциплін: науково-педагогічний журнал, вип. 1 / За ред. О. В. Михайличенко. – Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2011. – С. 56–59.
11. Драновська С. В. Активізація пізнавальних умінь учнів у процесі навчання історії України в 60–90 рр. ХХ ст. [Текст] / С. В. Драновська // Інновації як чинник суспільного розвитку: теорія і практика: зб. матеріалів Міжнарод. наук.-практ. конф. (Суми, 30–31 травня 2012 р.) / у 2-х ч. – Суми: Ніко, 2012. – Ч. 1. – С. 77–79.
12. Драновська С. В. Науково-методичні підходи до відбору фактичного і теоретичного матеріалу у змісті шкільного курсу історії України (60–поч. 90 рр. ХХ ст.) [Текст] / С. В. Драновська // Теорія та методика навчання суспільних дисциплін: науково-педагогічний журнал. Вип. 2 / За ред. О. В. Михайличенко. – Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2013. – С. 10–13.
13. Драновська С. В. Розвиток умінь учнів у процесі навчання історії України в 60–90 рр. ХХ ст. [Текст] / С. В. Драновська // Історико-краєзнавчі дослідження: традиції та інновації: тези доповідей Міжнарод. наук.-практ. конф. (Суми, 29–30 листопада 2013 р.) / у 2-х ч. – Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2013. – Ч. II. – С. 39–43.
14. Драновська С. В. Періодизація розвитку змісту навчання історії України в 60–90-х рр. ХХ ст. [Текст] / С. В. Драновська // Освітні інновації: філософія, психологія, педагогіка: тези доповідей Міжнарод. наук.-практ. конф. (Суми, 3 грудня 2014 р.) / у 4-х ч. – Суми: ВВП Мрія, 2014. – Ч. 4. – С. 20–23.

АНОТАЦІЇ

Драновська С. В. «Розвиток змісту навчання історії України в загальноосвітніх школах 60–90-х рр. ХХ ст.». – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.02 – теорія та методика навчання (історія та суспільствознавчі дисципліни). – Інститут педагогіки НАПН України, Київ, 2015.

У дисертації досліджується проблема розвитку змісту навчання історії України у вітчизняних загальноосвітніх школах 60–90-х рр. ХХ ст.

З'ясовано теоретико-методичні засади дослідження питань розвитку змісту навчання історії України у визначених хронологічних межах; систематизовано методичні погляди і підходи до відбору змісту та обсягу навчального матеріалу з історії України в загальноосвітній школі 60–90-х рр. ХХ ст.; визначено передумови, основні періоди і чинники розвитку досліджуваного феномену; вивчено практику реалізації змісту навчання історії України у діяльності української школи.

У дисертації вперше на основі цілісного дослідження визначено три послідовні періоди розвитку змісту навчання історії України в загальноосвітніх навчальних закладах у другій половині ХХ ст.: 1959–1965 рр.; 1965–1989 рр.; 1989–1996 рр., з'ясовано соціально-культурні й загально-педагогічні передумови розвитку досліджуваного феномену, визначено специфіку викладання питань української історії в загальному курсі вітчизняної історії в різні роки, особливості діяльності окремих педагогів та шкіл у реалізації змісту навчання.

Ключові слова: шкільна історична освіта, зміст навчання історії України, шкільні програми з історії, фактичний і теоретичний матеріал.

Драновская С.В. «Развитие содержания обучения истории Украины в общеобразовательных школах 60–90-х гг. ХХ в.». - Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.02 – теория и методика обучения (история и обществоведческие дисциплины). – Институт педагогики НАПН Украины, Киев, 2015.

В диссертации исследуется проблема развития содержания обучения истории Украины в отечественных общеобразовательных школах 60–90-х гг. Цель работы – исследовать изменения, определить периоды, особенности и тенденции развития содержания обучения истории Украины в общеобразовательных школах 60–90-х гг. ХХ в. Объект исследования – процесс обучения истории в общеобразовательных школах Украины. Предмет исследования – содержание обучения истории Украины в системе школьного исторического образования. В работе осуществлен анализ состояния изучения проблемы в методической, психолого-педагогической литературе, изложены теоретические и методические основы исследования.

Усовершенствован понятийно-категориальный аппарат исследуемой проблемы, в частности, толкование понятий «содержание исторического образования», «структура содержания школьного исторического образования». Определены три последовательные периода развития содержания обучения истории Украины в общеобразовательных школах во второй половине ХХ в.: 1959–1965 гг.; 1965–1989 гг.; 1989–1996 гг., установлены социально-культурные и общепедагогические предпосылки развития исследуемого феномена. Получили дальнейшее развитие положения методической науки относительно реализации содержания обучения истории в общеобразовательных школах 60–90-х гг. ХХ в.

Под содержанием исторического образования понимается определенная система исторической информации, которая усваивается в виде исторических

знаний, умений и навыков, в которых личность обрабатывает уже известные способы деятельности, опыт творческой познавательной деятельности в решении проблем, которые решались человечеством в прошлом, опыт отношения к миру, к людям, к себе, что обеспечивает эмоционально-ценностное развитие личности. Содержание исторического образования в общеобразовательной школе реализуется в виде учебных планов, программ, учебников и методических пособий.

Выявлено, что на протяжении 1959–1996 гг. дважды осуществлялся переход на концентрическую и линейную систему преподавания истории в школе, которые трансформировались вместе с другими компонентами процесса обучения истории. На основе исследования можно констатировать изменения в содержании обучения истории Украины как системы, в зависимости от внешних и внутренних факторов, так как во второй половине XX в. состояние развития образования зависело от политики правительства, его соответствующих запросов и действий, определялись цели обучения истории в обществе.

В 60–80-х гг. в Украине основными чертами школьных исторических курсов были: большой объем материала, перегрузки фактами; идеологизация, классово-пролетарский подход к изучению общественных явлений; появление неизменных схем; преувеличение значения коммунистической партии для развития СССР; отсутствие в учебниках необходимых выводов и обобщений.

В 90-е гг. интеллектуальный потенциал общества стал одним из главных факторов его развития, а образование – одним из гарантов процесса национальной безопасности государства. Особое место в процессе обучения и воспитания занимала история. Как наука, она универсальна, поскольку объектом ее изучения являются многогранные события, явления, факты, закономерности, тенденции, которые имеют место в жизни человека.

В результате, в течении 60–90-х гг. XX в. состоялся сложный, но закономерный процесс становления курса «История Украины». Постепенно раскрывая основное содержание курса, школьники получали необходимые знания о своем государстве и формировали свою национальную систему ценностей.

Ключевые слова: школьное историческое образование, содержание обучения истории Украины, школьные программы по истории, фактический и теоретический материал.

Dranovs'ka S. The development of the content of teaching Ukrainian history in secondary schools 60's–90's of the 20th century. – Manuscript.

Thesis seeking the degree of candidate of pedagogical science, specialty 13.00.02 – Theory and Method of Teaching (History and Social Science). – The Institute of Pedagogy NAPS of Ukraine, Kyiv, 2015.

The thesis investigates the question of the development of the content of teaching history of Ukraine in national schools in 60s–90s of the 20th century. Theoretic-methodological fundamentals of the study of the development of the content of teaching Ukrainian history in certain chronological limits are found; methodical views and approaches to the selection of the content and the amount of teaching

material on Ukrainian history in secondary school in 60's–90's of the 20th century are systematized; premises, main periods and factors of the development of the studied phenomenon are defined; the practical implementing of the content of teaching Ukrainian history in Ukrainian schools is studied. On the basis of the holistic study three successive periods of the development of the content of teaching Ukrainian history in secondary schools in the second half of the 20th century were first identified in the thesis: 1959–1965; 1965–1989; 1989–1996; socio-cultural and general pedagogic premises for the development of the studied phenomenon are found, the specificity of teaching Ukrainian history in a general course of national history in different years and the activity features of individual teachers and schools in the implementation of the teaching content are defined.

Keywords: school historical education, content of teaching the history of Ukraine, school programmes in history, actual and theoretical material.